

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ТА СЕРЕДНІХ БАНКІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми в загальному вигляді. Вивчення стану банківської системи України та аналіз тенденцій її розвитку дають підстави стверджувати, що за 14 років вона практично сформувалася як дворівнева, і в цілому відповідає вимогам перехідного періоду. Вона є важливою складовою фінансово-кредитної системи держави та активно впливає на соціально-економічні процеси як держави в цілому, так і її регіонів. Та саме стрімкий розвиток українських банків став основою формування повноцінних ринкових відносин та базових елементів, пов'язаних із рухом фінансових ресурсів, без яких функціонування ринкового господарства неможливо. Таким чином, від надійного та ефективного функціонування банків залежить ефективність розвитку всіх галузей господарства нашої держави.

Одна з найважливіших проблем, яка постає дедалі гостріше в останні роки, – це визначення ролі малих та середніх банків у розвитку банківської системи України та економіки країни в цілому, особливо в умовах приходу іноземного капіталу. Ця проблема являється актуальною, через активізацію процесів глобалізації, зростання конкуренції з боку іноземних банків, а також через дії Національного банку України, який в останній час проводить грошово-кредитну політику, яка направлена на скорочування кількості та витіснення дрібних банків. Тому, на нашу думку, існує потреба у визначенні оптимальної структури банківської системи України та необхідності функціонування малих та середніх банків в Україні. Вказане обумовлює важливість та актуальність даного дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивченням та дослідженням цієї проблеми тією чи іншою мірою займалися такі провідні українські економісти, як Я. Грудзевич, О. Кіреєв, В. Матвієнко, С. Мочерний, Ю. Селезньов. Але з цього приводу постійно ведеться полеміка серед українських банкірів.

Так, В. Матвієнко вважає, що справжнім фундаментом економіки є великі банки. «Наявність великих банків у країні, - пише він, - свідчить про великі потенційні можливості держави». [1] Протилежну точку зору висловлює Ю. Селезньов: «Дуже великий банк може стати важко керованим, дорогим». [2] На його думку, малі банки здатні швидше пристосовуватись до місцевих умов і за менших затрат отримувати більше прибутку.

Слід зазначити, що проблема оптимальної структури банківської системи існує і вивчається в багатьох країнах, хоча має специфічний характер розвитку і різні шляхи вирішення. У більшості економічно розвинутих країн світу, саме малі та середні банки стали надійною підвалиною банківської системи. Наприклад, у США їх частка становить понад 80% від загальної кількості кредитних закладів, у Німеччині – понад 65%.

Метою даної статті є визначення особливостей діяльності малих та середніх банків в Україні.

Виклад основного матеріалу. В умовах активізації процесів глобалізації, посилення конкуренції, концентрації та централізації банківського капіталу, стрімкого

розвитку інформаційних технологій, проблема функціонування малих та середніх банків постає дедалі гостріше.

В Україні існує дві основні класифікації банківських установ: за розміром достатності капіталу та активів. Для забезпечення реальної капіталізації банків України всі банки, згідно з Постановою НБУ № 368, поділяються за рівнем достатності капіталу на: добре капіталізовані, достатньо капіталізовані, недокапіталізовані, значно недокапіталізовані та критично недокапіталізовані. [3]

В той же час, згідно з класифікацією Національного банку України, банківські установи за розміром активів поділяються на чотири групи: I група – найбільші банки; II група – великі банки; III група – середні банки; IV група – малі банки.

Відповідно до даної класифікації, діяльність банківських установ III та IV груп ми будемо аналізувати в нашому дослідженні. Про структуру банківської системи перш за все свідчить динаміка кількості банків в розрізі груп, наведена в табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка кількості банківських установ в розрізі груп, на початок року [4, 5, 6, 7]

Група	На початок року							
	2000		2005		2006		2007	
	Кількість одиниць	пит. вага, %	Кількість одиниць	пит. вага, %	Кількість одиниць	пит. вага, %	Кількість одиниць	пит. вага, %
I	7	4	10	6	12	7	15	9
II	38	23	14	9	15	9	19	11
III	108	66	31	19	28	17	25	15
IV	11	7	105	66	108	66	110	65
Всього банків	164	100	160	100	163	100	169	100

З таблиці видно, що в 2000 році структура банківської системи відрізняється від тої, що склалася сьогодні. Якщо в 2000 році переважали середні банки – 108 банківських установ, що становить 66% всіх банківських установ, то за п'ять років ситуація змінилася, ми можемо побачити, що на початок 2005 року почали переважати малі банки – 105 банківських установ, питома вага яких становить тепер 66% всіх банківських установ, та зменшилась кількість середніх банків до 31 банківської установи, що складає 19%. На нашу думку, така зміна в структурі банківської системи відбулася в наслідок підвищення вимог НБУ до розміру активів банків: якщо в 2000 році банки I та II групи повинні були мати активи в розмірі більше 1 млрд. грн., III групи – більше 0,1 млрд. грн., а IV групи – менше 0,1 млрд. грн., то на початок 2005 року розмір активів в кожній групі складав: більше 2,5 млрд. грн., більше 1,3 млрд. грн., більше 0,4 млрд. грн. та менше 0,4 млрд. грн. відповідно. Таким чином, більшість банків, що відносилися до III групи на початок 2000 року, за п'ять років не змогли значно збільшити свої активи, та з підвищенням вимог НБУ до активів вони практично всі перейшли до четвертої групи. Однак, необхідно відмітити, що така структура банківської системи України являється більш схожою на структуру банківських систем розвинутих країн та, на наш погляд, свідчить про те, що в країні сформувалася банківська система, яка відповідає потребам економіки країни.

В 2007 році за вимогами НБУ в I групу входять банки з розміром активів більше 5 млрд. грн., у II – більше 2 млрд. грн., у III – більше 0,7 млрд. грн., а у IV – менше 0,7 млрд. грн., в наслідок чого ми можемо спостерігати збільшення кількості найбільших банків з 10 до 15 банківських установ та великих банків – з 14 до 19, при зменшенні кількості середніх банків – з 31 до 25 банківських установ. Питома вага малих банків за період з 2005 по 2007 роки знаходиться практично на одному рівні – 65-66%, тобто їх кількість практично не змінюється. Таким чином, наявність великої кількості малих банків свідчить про те, що консолідація банківської системи України являється неминучою. Як відмічає голова правління ОТП Банк Д. Зиньков: «Зараз Україна знаходиться на етапі первинного розподілу – банки отримують реальних власників. Процес укрупнення та об'єднання почнеться через рік-два, коли визначиться перша двадцятка банків». Він вважає, що через 5 років в Україні залишиться не більш 100 банків. [8]

Для визначення особливостей діяльності середніх та малих банків, на нашу думку, необхідно проаналізувати структуру активів та капіталу банківської системи України, а також рентабельність активів, долі на ринках кредитування та залучення коштів в порівнянні з великими банками.

Про внесок малих та середніх банків в розвиток регіонів, в яких вони розташовані, а також в розвиток вітчизняної банківської системи та економіки в цілому свідчить розмір активів та їх рентабельність. Структура активів та їх рентабельність окремо по групах банків та в цілому по банківській системі наведена в табл. 2.

Таблиця 2

Структура активів та їх рентабельності у розрізі груп банків, у відсотках [4, 5, 6, 7]

Група	Загальні активи				ROA			
	На початок року				На початок року			
	2000	2005	2006	2007	2000	2005	2006	2007
I	48,75	53,11	57,74	62,25	-	0,82	1,02	1,33
II	35,40	18,05	17,58	19,05	-	1,07	1,11	1,07
III	15,60	16,21	13,00	8,61	-	1,40	1,48	1,11
IV	0,26	12,63	11,67	10,09	-	0,69	0,35	0,88
Усього	100,00	100,00	100,00	100,00	x	0,94	1,01	1,22

Як видно з таблиці, в 2005 році в порівнянні з 2000 роком доля активів середніх та малих банків виросла з 15,86% до 28,84%, але на протязі останніх трьох років спостерігається тенденція до їх зниження: на 1 січня 2007 року їх доля складає 18,7%, при тому що доля активів I групи банків зросла з 48,75% у 2000 році до 62,25% у 2007 році. Таким чином, внесок малих та середніх банків в розвиток вітчизняної банківської системи є незначним, що також підтверджується низькою рентабельністю активів цих банків.

Аналізуючи рентабельність активів, можна відмітити, що вона є найбільшою на 1 січня 2006 року у середніх банків, й складає вона 1,48%, за 2006 рік вона знизилася до 1,11%, але все ще знаходиться на достатньому рівні відносно всієї банківської системи. Рентабельність діяльності I та II групи на 1 січня 2007 року складає 1,33% та 1,07% відповідно. Стримуючим чинником подальшого підвищення рентабельності діяльності цих банків є підвищена витратність їх діяльності, хоча рентабельність активів першої

групи значно підвищилась за 2006 рік, це, на наш погляд, може бути пов'язано з тим, що в I групі на 1 січня 2007 року збільшилась кількість банківських установ.

Діяльність малих банків має низьку ефективність, так як рентабельність активів є меншою за одиницю, а це свідчить про низьку конкурентоспроможність, обмежені можливості їх розвитку та про те, що дана група банків на сьогодні є однією з найризикованіших. В той же час, необхідно відмітити, що рентабельність активів банків IV групи зросла за 2006 рік на 0,5 відсоткових пункти та на 1 січня 2007 року склала 0,88%. Такий ріст рентабельності їх діяльності викликаний перевищенням темпів росту чистого прибутку над темпами росту активів майже в 2 рази. Чистий прибуток малих банків на 1 січня 2007 року складає 302,5 млн. грн., що більше ніж в попередньому році практично в три рази.[6, 7] Це, на нашу думку, пов'язано з прийняттям у вересні 2006 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо форми створення банків та розміру статутного капіталу», за яким мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації не може бути меншим за 10 млн. євро [9], а капіталізація дивідендів – це один з найпростіших шляхів підвищення розміру статутного капіталу. Так, на нашу думку, такий великий ріст прибутку лише за один рік свідчить про те, що більшість банків IV групи не зацікавлені в афішуванні діяльності банку та відкритті інформації про справжні фінансові потоки, їх власникам вигідніше приховувати свої прибутки, щоб зменшити базу оподаткування.

Важливим, при аналізі діяльності малих та середніх банків, являється розмір їх власного та статутного капіталів, так як для вкладника їх розмір відіграє роль захисного фактору. Чим більше статутний фонд банку, тим міцніший захист.

Однак, відомо, що банківська система України являється недокапіталізованою. Загальна сума власного капіталу всіх банків України на 1 січня 2007 р. становила 42,6 млрд. грн., що становить 8,5 млрд. дол. США, при тому, що доля капіталу малих та середніх банків в ньому складає лише 30%. [7] Якщо порівнювати зі світовими банками, то капітал всіх банків України менше ніж капітал одного великого іноземного банку десь в 10 разів: капітал американського банку Bank of America Corp на 1 січня 2007 року становив 91,1 млрд. дол. США, американського Citygroup – 90,9 млрд. дол. США, британського HSBC – 87,8 млрд. дол. США, французького Credit Agricole Group – 84,9 млрд. дол. США. [10] Так, на фоні провідних банків світу капіталізація українських банків знаходиться на дуже низькому рівні, не кажучи вже про малі та середні банки, що приводить до суттєвого обмеження їх можливостей по забезпеченню економіки країни кредитними ресурсами та гальмує процес розширення масштабів операцій у реальному секторі економіки.

Таким чином, проблема капіталізації – це основна проблема, яка постала сьогодні не тільки перед малими та середніми банками, а також і перед всією банківською системою України. Так, на думку експертів Світового банку і Міжнародного валютного фонду, в Україні не повинні існувати банки з капіталом, менше 50 млн. євро. [11] Необхідно відмітити, що на даний момент лише 30 малих банків із 110 мають статутний капітал в розмірі відповідному вимогам НБУ (10 млн. євро.), а це навіть менше половини.

Перейдемо до аналізу долі малих та середніх банків на ринках кредитування та залучення коштів, які наведені в табл. 3.

Таблиця 3

Доля на ринках кредитування та залучення коштів в розрізі груп, у відсотках [4, 5, 6, 7]

Група	На початок року							
	2000		2005		2006		2007	
	Кредити, що надані	Залучені депозити	Кредити, що надані	Залучені депозити	Кредити, що надані	Залучені депозити	Кредити, що надані	Залучені депозити
I	53,31	57,03	54,72	56,39	59,52	60,52	65,54	62,22
II	31,89	31,17	17,08	18,41	16,19	17,32	17,13	19,16
III	14,54	11,72	15,79	14,56	13,04	12,09	8,37	8,60
IV	0,26	0,08	12,41	10,64	11,25	10,07	8,96	10,02
Усього	100	100	100	100	100	100	100	100

З таблиці видно, що доля малих банків на ринку кредитування низька та останні три роки має тенденцію до зниження. Хоч, за період 2000-2005 рр. вона й збільшилась практично на 12 відсоткових пунктів і на початок 2005 року складала 12,41%, то на початок 2007 року, ми можемо побачити, що їх доля знизилася до 8,96%. Така ж тенденція спостерігається й на ринку депозитів, їх доля за 2005-2006 роки знизилася до 10%. Доля банків II групи на ринках кредитування і депозитів за період 2005-2007 рр. також зменшувалася та на початок 2007 року складала 8,37% та 8,6% відповідно. Таким чином, можна стверджувати, що на українському банківському ринку розпочався процес витиснення банків III та IV групи.

При цьому великі банки вже зайняли своє місце на цих ринках й намагаються його утримувати, про це свідчать наступні дані: доля на ринку кредитування на протязі останніх трьох років залишається на рівні 17%, а доля на ринку залучення коштів – 18%. Якщо ж розглядати банки I групи, то можна побачити, що вони розширюють свою діяльність – за період 2000-2007рр. доля на ринку кредитування збільшилась з 53,31% до 65,54%, а на ринку депозитів – з 53,31% до 62,22%.

Таким чином, на нашу думку, з вище сказаного можна виділити наступні проблеми функціонування середніх та малих банків в Україні:

- більшість з них являються банками, які мають одного або двох власників, та діяльність цих банків спрямована не на розширення діяльності та поліпшення соціально-економічного розвитку регіону, та сприяння розвитку малого та середнього бізнесу в цих регіонах, а на задоволення потреб власників – приховування прибутку, кредитування пов'язаних осіб, та, як наслідок, низька рентабельність їх діяльності;

- низька капіталізація малих та середніх банків свідчить про їх ненадійність та може привести до того, що банки змушені будуть зменшувати обсяг кредитування;

- не довіра зі сторони населення до малих та середніх банків через відсутність позитивного іміджу та розкрученого бренду;

- у одного малого чи середнього банку не вистачає коштів на фінансування масштабних проектів спрямованих на соціально-економічний розвиток регіону. Хоч, відомо, що малі та середні банки розвиваються переважно в межах одного населеного пункту або регіону та покликані створювати належні фінансово-економічні умови соціально-економічного розвитку конкретного регіону, наприклад, сприяти реалізації проектів, спрямованих на соціально-економічний розвиток регіону через інвестування фінансових ресурсів населення у тому ж регіоні та розвитку малого і середнього бізнесу.

На нашу думку, один із найпростіших шляхів вирішення цих проблем – це консолідація банківського капіталу. О. Сніжко визначає наступні переваги фінансової консолідації [12]:

- зниження витрат за рахунок економії на масштабах, зменшення податкових зобов'язань і більш ефективного розміщення ресурсів;
- збільшення прибутку через диверсифікацію продуктів і універсалізацію діяльності;
- диверсифікація та оптимізація кредитних ризиків;
- оптимізація організаційної та управлінської структури.

Необхідно відмітити, що активізація процесів злиття та поглинання національних банків, окрім вказаних вище переваг, дасть можливість малим та середнім банкам значно розширити банківський бізнес при скороченні адміністративного апарату та сприятиме приведенню капітальної бази банківських установ нашої країни відповідно до реальних потреб розвитку реального сектору економіки.

Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність», в Україні банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група. [9]

На наш погляд, створення банківських корпорацій найбільш підходить для вирішення проблем, які постали перед малими та середніми банками, так як саме банківська корпорація створюється з метою концентрації капіталу, підвищення загальної ліквідності та платоспроможності.

Однак в Україні такий спосіб концентрації капіталів використовується не часто, що пояснюється, як недосконалістю відповідної нормативної бази, так і неготовністю власників банківських установ поступатися контролем над ними шляхом перерозподілу чи взаємного обміну пакетами акцій. Так, для власників недокапіталізованих, але «свій» банк бажаніший за участь у капіталі більшої і конкурентоспроможнішої установи. Таке ставлення зумовлене, зокрема, особливостями вітчизняного корпоративного управління.

Водночас наголосимо, що будь-який адміністративний тиск в стимулюванні об'єднання банків, може лише завдати шкоди. Підвищення вимог до розміру статутного капіталу банків, нормативів достатності капіталу та мінімальному розміру регулятивного капіталу зі сторони Національного банку України, може лише привести до штучного роздування капіталу банками, а не до активізації процесів злиття та поглинання.

На нашу думку, для успішної концентрації банківських капіталів необхідно вдосконалити корпоративне законодавство, зокрема те, що регламентує процеси створення банківських об'єднань. Тільки за наявності законодавства, яке забезпечує захист прав акціонерів, власники банків сміливіше об'єднуюватимуть свої капітали. Та нарешті, для проведення банківських об'єднань в Україні не вистачає фахівців у цій галузі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що проблема функціонування малих та середніх банків в Україні полягає в недостатній їх капіталізації, та, як наслідок, низька конкурентоспроможність та неможливість протистояти великим потужним банкам. Незважаючи на значну кількість малих та середніх банків, їх внесок в розвиток вітчизняної банківської системи є незначним, а зміни кількості банків по

групам свідчать про те, що консолідація банківської системи неминуча, особливо в умовах глобалізації та приходу іноземного капіталу.

Для покращення умов розвитку та існування середніх та малих банків необхідно розробляти та використовувати економічні стимули, такі як, надання відстрочки щодо сплати податку на прибуток малим і середнім банкам, зменшення податку на ту частину прибутку, яка буде спрямовуватися на збільшення банківського капіталу, звільнення від оподаткування тієї частину прибутку, яка була отримана внаслідок фінансування пріоритетних для держави та регіону інвестиційних проектів, тощо.

На наш погляд, середні та малі банки являються підвалиною вітчизняної банківської системи та необхідні для її нормального розвитку та функціонування. Відомо, що функціонування середніх та малих банків має бути направлене на розвиток середнього та малого бізнесу в регіонах та соціально-економічний розвиток цих регіонів. Тому, для вирішення проблем, з якими зіткнулися малі та середні банки в процесі своєї діяльності, доцільним являється створення банківських об'єднань. Такий крок може привести до підвищення рівня капіталізації, конкурентоспроможності та розширення їх діяльності (впровадження нових банківських послуг, установка новітніх банківських технологій, розширення кількості філій в межах регіону), та, як наслідок, це приведе до підвищення ролі цих банків в економіці країни.

Література

1. Матвієнко В. Потужні банки – міцна держава. // Банківська справа. – 1996. – №6. – С. 10
2. Селезньов Ю. Доцільність створення нових філій банку // Банківська справа. – 1998. – №6 – С.38
3. Постанова № 368 «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001
4. Окремі дані про банки України // Вісник НБУ – №3, 2000 р. – С. 23-26
5. Окремі дані про банки України // Вісник НБУ – №3, 2005р. – С. 48-53
6. Окремі дані про банки України // Вісник НБУ – №3, 2006 р. – С. 40-62
7. Окремі дані про банки України // Вісник НБУ – №3, 2007 р. – С. 48-69
8. Валютные торги // Контракты – №13, 2007 г. – С. 26-27.
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» №2156-III від 21.12.2000 // Урядовий кур'єр. – 2001. – №8. – 17 січня.
10. www.thebanker.com/cp/34/p140tier1.jpg
11. Васильченко З.М. Кошти населення у формуванні фінансових ресурсів банків // Фінанси України. – 2002. – №4. – С. 98.
12. Сніжко О. Фінансова консолідація стратегії розвитку банківського сектору України // Банківська справа. – 2003. – №4. – С. 68-69.

Резюме

В статті проведено аналіз структури отечественной банковской системы, в которой было рассмотрено место малых и средних банков. Освящены дискуссионные вопросы относительно необходимости существования средних и малых банков в Украине. Предложены рекомендации относительно повышения конкурентоспособности деятельности банков III и IV групп.